

МАРИЈА БИНЂИЋ
(Београд)

ПОЗАЈМЉЕНИЦЕ СЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА У САВРЕМЕНОМ ТУРСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се говори о досад ретко обрађиваној теми: статусу лексике словенског порекла у савременом турском језику. Словенске речи су у малом броју заступљене у турском језику. Грађа која је обрађена по лексичко-семантичким групама, уз осврт на њихову обраду и значења, броји око 100 речи ексцерпираних из речника савременог турског језика (*Türkçe Sözlük*).

Кључне речи: лексика, позајмљеница, словенске речи, словенски језик, турски језик, лексичко-семантичка група, етимологија.

Велики број радова бави се лексичким позајмљеницама из турског језика, нарочито у словенским језицима, које су углавном резултат друштвено-историјских прилика у далекој прошлости. Међутим, не постоји посебно интересовање за проблематику лексике словенског порекла у књижевном турском језику. Један од главних разлога је мала заступљеност словенизама у савременом турском језику, а у складу са тим, и истраживање које на крају резултира малим бројем примера. Крајем 19. века словенске речи у османском језику први је истраживао слависта Франц Миклошич. У свом раду обрадио је 170 речи које воде порекло из мађарског, грчког и словенских језика. Међу њима највећи број припада словенским речима или речима које су посредством словенских језика ушле у османски језик.¹ Након дужег времена истраживање се наставља са студијом Андреаса Тицеа о словенизмима у турском језику под називом: *Slavische Lehnwörter in der Türkischen Volkssprache* из 1957. године, у којој је обрађено укупно 233 одредница из турских народних говора. Последњи опсежни рад о

---

¹ Међу обрађеним речима нашли су се и неки топоними и етници (нпр. *Beligrat, Hersek, Hirvat, Moskov*). Неке од пописаних лексема више се не користе у књижевном турском језику, као нпр. *girah* (грах), *sito* (сито), *baştine* (баштина), *piva* (пиво); V. Miklosich 1889: 1-26.

словенско-турским језичким везама на дијалекатском нивоу у турском, као и у турским дијалектима објавила је Хајрије Сулејманоглу Јенисој.²

Данас се словенизми у турском језику не појављују често, углавном представљају део прошлости и одражавају раније контакте међу језицима и културама. Будући да су речи словенског порекла старе позајмљенице, оне не представљају предмет нормативних спорова, а неке од њих се чак и не доживљавају као речи страног порекла, јер немају семантичке еквиваленте у турском језику. Предмет нормативних спорова представљају углавном позајмљенице из енглеског језика, који је најутицајнији језик свих времена на међународном нивоу. Дејвид Кристал, угледни лингвиста, у својој књизи *Смрти језика* бави се између осталог и питањем како у процесу доминације „глобалног енглеског“ пролазе мањи језици. „Једна култура може да врши утицај на другу и без дотока великог броја имиграната, него, рецимо, путем почетне војне или економске надмоћи“.³ Османски турски језик је попут данашњег енглеског језика био отворен за усвајање нових речи из језика с којима је долазио у додир. Међутим, у оваквим билингвалним срединама лексика се много брже и у већој мери преносила из језика поробљивача у језике поробљених народа.

Османска држава је основана крајем 13. века и у временском периоду од два века проширила је своју власт на територију Кавказа, северне Африке, Арабије, целе Анадолије, Балкана и Крима. Од тада почињу да датирају интезивни контакти са словенским народима, Русима са Кавказа и Украјинцима, са јужним Словенима⁴ на Балкану и у мањој мери са Западним Словенима. Напоредо са развојем и снажењем Османског царства развија се и језик, формира се *Osmanlica*, елитни књижевни језик, познат још под називом *Fasili Türkçe. Osmanlica* је идиом у коме су се измешала три језика, турски, арапски и персијски. Из турског језика су прелазиле и бројне арапске и персијске речи у словенске језике.

Турски језик је службени језик Републике Турске и са својих око 70 милиона говорника спада у групу великих језика. Турски језик и њему сродне дијалекте говоре и турске мањине на Балкану, у Грчкој

² Suleymanoglu-Yenisoy 1998.

³ Кристал 2000: 109.

⁴ У 14. веку Османлије освајају територије на Балкану на којима су живели јужнословенски народи чиме се започињу директни и интезивни језички контакти, премда контакти са туранским народима датирају још од доласка Словена на Балкан.

(Тракија), у југоисточној Бугарској, на Косову, у Македонији, у Румунији (Добруца).

Како наводи Дејвид Кристал у лингвистици важи као аксиом да се сви језици мењају јер иду у корак са друштвом, а једна од последица тог мењања јесте настанак нових речи, нових начина изговора, граматичких матрица, кодова и регионалних или социјалних варијетета, уз истовремени постепени нестанак старијих начина изражавања. Стари и нови облици постоје упоредо у сваком језику, и њихова дистрибуција у друштву зависи од фактора какви су године старости, пол, припадност одређеном друштвеном слоју и професија.⁵ Турци су освајали територије и доносили сопствене културно-цивилизацијске тековине, а са њима, како нове појмове, тако и нове речи које тадашњи углавном словенски језици нису познавали. Културни и језички контакти су утицали такође и на то да се словенска лексика нађе у турском језику, нарочито у народним говорима и дијалектима, услед чега је створена и основа за дијалекатска преплитања. Може се рећи да је у том смислу била присутна богата трговина речима међу језицима. Речи доста говоре о минулим временима и догађајима, као и тадашњим говорницима, о њиховом начину живота и контактима које су остваривали са другим народима. Словенска лексика је ушла у турски језик путем директних језичких контаката.

Грађа за овај рад екскерпирана је из *Türkçe Sözlük*, најпотпунијег речника савременог турског језика који од 1945. године издаје Турско лингвистичко друштво.⁶ Према статистичким подацима Турског лингвистичког друштва у Речнику турског језика има укупно 14.392 речи страног порекла што представља 24% укупног речничког фонда. Највећи број речи води порекло из арапског, затим следе француски, персијски, италијански, енглески и други језици који су заступљени са мањим бројем лексема.

Словенска група речи је малобројна. Међу њима највише су заступљене речи из руског језика, затим следе речи са ознаком *Slav.* и речи из бугарског, и по једна реч из хрватског⁷ (или српског) (*ban*) и пољског језика (*polka*). *Ca Slav.* (*slavca*) су означене позајмљенице које су пореклом из неког од словенских језика, при чему се не прецизира из ког конкретно словенског језика воде порекло.

Екскерпирани речи се деле у две групе:

⁵ Кристал 2000: 3. поглавље.

⁶ Речи су екскерпирани из 9. издања које је објављено 1998. године и садржи око 70.000 одреница. Крајем 2005. године изасло је и обновљено 10. издање.

⁷ Код одреднице *бан* наведена је скраћеница *Hrv.*

1. речи које су доспеле у турски директно из словенског језика, као нпр.:

kosa „коса“ *Slavca* ;
semaver „самовар“ *Rus.* ;
şapka „шапка“ *Rus. şapka* ;
vişne „вишња“ *Sl. vişnya*.

2. речи које су посредством неког словенског језика доспеле у турски језик, као нпр.:

çar „цар“ *Rus. tsar < Lat. Ceasar*
pulluk „плуг“ *Sl. plug < Alm. Pflug*
soldat „солдат“ *Rus. soldat < Fr. soldat*
şaşlık „шашлик“ *Rus. < Tatarca şışlyk*.

У уводу Речника, у 4. напмени у вези са коришћењем Речника, наводи се да су се у претходном издању из 1988. године јавиле потешкоће код указивања на порекло речи, те да се у овом издању радило на томе да се прецизно наведу изворни облици речи код позајмљеница, да се укаже из ког језика изворно потичу дате речи (нпр. *Fok* is. Fr. *phoque* < Lat. *phoca* < Yun.). Међутим, код извесног броја речи словенског порекла изостаје информација о изворном облику речи као нпр. код одредница *çar* „цар“, *şaşlık* „врста јела од јагњећег меса“, *brička* „покривена коњска кола“.

С обзиром на то да су неке од ових речи, као нпр. *kosa* „коса“, *kral* „краљ“, *pulluk* „плуг“, *vişne* „вишња“, *vojvoda* „војвода“, општесловенске, може се сматрати оправданим навођење да потичу из словенског језика. Међутим, код појединих речи се не прецизира словенски језик иако су у питању појмови везани конкретно и искључиво само за један од словенских народа, његову културу, као нпр. *mazurka* (пољ. *mazurek*), уз коју је наведено *Slav.*, а у дефиницији стоји да је то пољски народни плес. На оваквом примеру се може видети да долази до унификације групе језика који су и у време усвајања лексема били знатно различити. Разлоге за овакве недоследности, мислимо, могли бисмо тражити у невеликом етимолошком истраживању у новијој фази турског језика. Велики допринос на овом пољу дао је Андреас Тице, аутор *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* чији би седмотомни речник представљао најобухватнији подухват у турској етимологији.⁸

⁸ Преминуо је неколико месеци након што је објављен први том Речника 2002. године. Први том речника обухвата слова А–Е. Било је планирано да Речник изађе у

У техничким скраћеницама наведене су следеће скраћенице које се односе на словенске језике и које представљају стандардне скраћенице по турском правопису: *Bulg.* за бугарски језик, *Rus.* за руски језик и *Sl.* за словенски језик. Нису наведене скраћенице за оне словенске језике из којих су преузете појединачне речи, као што су пољски и српскохрватски. Примећене су извесне техничке недоследности и одступања од стандардних скраћеница код навођења скраћенице за словенски језик, па се код појединих одредница уместо *Sl.* јављају и други облици, као *Slav.* (*mazurka*) и *Slavca* (*kosa*). Код две пољске позајмљенице наведене су две различите скраћенице, уз одредницу *polka* стоји скраћеница *Leh.*, док код одреднице *zloti* скраћеница *Pol.* Важећи правопис не наводи скраћеницу за пољски језик, али с обзиром на то да је назив за пољски језик у турском језику *Lehçe*, мишљења смо да је примереније навести скраћеницу *Leh.*, а не *Pol.* која је вероватно изведена на основу турског назива за државу Пољску, *Polonya*.

Лексика словенског порекла у савременом турском језику може се сврстати у следеће лексичко-семантичке групе: 1) титуле и институције локалне власти; 2) јело, намирнице, пиће и предмети домаћинства; 3) сеоска превозна средства и земљорадничке алатке; 4) одевни предмети; 5) новчане јединице; 6) животиње; 7) народне игре; 8) географски појмови.

9). појединачне позајмљенице, односно лексеме из различитих тематских група.

1. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем титула и институција локалне власти, као и етника чине позајмљенице: *ban* „бан“, *Bolşevik* „бољшевик“, *boyar* „бојарин“, *çar* „цар“ (*çareviç*, *çariçe*), *Duma* „Дума“, *komita* „тајна политичка организација“, *kral* „краљ“ (*kraliçe*), *Menşevik* „мењшевик“, *sovhoz* „совхоз“, *soldat* „солдат“, *Sovyet* „совјет“, *voyvoda* „војвода“; *Leh* „Пољак“, *Moskof* „Рус“, *Nemçe* „Немац“.

У ову групу су ушли термини преузети током османске владавине на Балкану који се односе на титуле и институције локалне власти: *ban* „бан“, *boyar* „бојарин“, *voyvoda* „војвода“.

року од две године у укупно седам томова, од којих је један индексни. Нажалост, смрћу аутора цео пројекат је заустављен и за протекле три године ниједан том више није угледао светлост дана. Седмотомни речник би представљао најобухватнији етимолошки рад у турској етимологији. Што се тиче осталих етимолошких речника, Гералд Клаусон је аутор етимолошког речника старог периода турског језика *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, док су Хасан Ерен и Исмет Зеки Ејубоглу аутори етимолошких речника новијег периода турског језика.

Значајан део ове лексичко-семантичке групе представљају русизми који су улазили у турски језик у периоду после Другог светског рата као терминолошка група која се везује за совјетску фазу историје и ти русизми-совјетизми су се задржали у лексикону, као нпр. *Bolševik* „бољшевик“, *glásnost* „публицитет“, *kolhoz* „сеоска задруга“, *Menševik* „мењшевик“, *sovhoz* „државно пољопривредно добро“, *Sovyet* (совјет), зато што се њима именују појмови који су везани само за Совјетски савез и којих у Турској није било.

2. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем јела, пића, намирница и предмета домаћинства чине позајмљенице: *borç* „врста јела од цвекле и купуса“, *çuška* „љута црвена паприка“, *ıstir* „блитва“, *kumpir* „кромпир печен у љусци“, *piruhi* „бурек“, *razmol* „крупно брашно“, *şaşlık* „врста јела од јагњећег меса“, *vişne* „вишња“, *votka* „вотка“, *semaver* „самовар“.

3. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем сеоских превозних средстава и пољопривредног оруђа чине позајмљенице: *brička* „покривена коњска кола“, *çirnik* „врста бродића“, *kaleska* „коњска кола са четири точка“, *kosa* „коса“, *pulluk* „плуг“, *talika* „таљига“, *troyka* „тројка“, *zanka* „санке које вуку два коња“.

4. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем одевних предмета чине позајмљенице: *vatka* „нараменица“, *şapka* „шапка“, *gocuk* „кожух“, *palaska* „војнички ремен“.

5. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем новчаних јединица чине позајмљенице: *zloti* „злот“, *ruble* „рубља“, *kopek* „копејка“, *dinar* „динар“.

6. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем животиња чине позајмљенице: *kulučka* „квочка“, *som* „сом“, *soyka* „сојка“, *yarka* „велико пиле“.

7. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем народних игара чине позајмљенице: *mazurka* „мазурка“, *polka* „полка“, *kazaska* „врста народне игре“.

8. Лексичко-семантичку групу лексема са значењем географских појмова чине позајмљенице, интернационализми: *step* „степа“, *tayga* „тајга“, *patika* „козја стаза“.

9. Појединачне позајмљенице, односно лексеме из различитих тематских група: *mazot* „мазот“, *Bocuk* „Божих“, *çete* „чета“, *izbe* „изба“, *dobra dobra* „отворено, без увијања“, *pogrom* „погром“, *mujik* „руски сељак“.

Приликом анализе позајмљеница први корак представља утврђивање етимологија. Разуме се, користили смо се бројним етимоло-

шким речницима и неким студијама и радовима.⁹ Приметили смо недоследности, извесне неправилности у навођењу етимологија код неких речничких одредница.

Код појединих одредница наведени су неправилни облици етимона, као нпр. код одреднице *корек* (корејка), где је уместо облика *којуеука* дат нетачан облик *корек*.

Одређене одреднице нису обележене као словенизми: *dobra dobra* „отворено, без околишања“, *som* „сом“, *kumpir* „кромпир печен у љусци“, *pogrom* „погром“.

Такође код великог броја одредница је наведен изворни језик, али је изостало навођење етимона: *bocuk* „Божих“, *çirnik* „врста бродића“, *çişka* „љута црвена паприка“, *gocuk* „кожух“, *iştir* „блитва“, *kloçka* „квочка“ итд.

Треба свакако имати у виду чињеницу да ауторима савремених стандардних речника етимолошка обрада речи не спада у примарне задатке, те су из тог разлога омашке овог типа на неки начин у стандардним речницима и очекиване.

Један број словенских речи у турском језику представља незаменљив лексички слој у општем лексичком фонду турског језика: *kral* „краљ“, *vişne* „вишња“, *şapka* „шапка“, *çete* „чета“, *mazot* „мазот“. Лексеме попут ових потпуно су одомаћене, неке од њих временом су почеле да се употребљавају и у фигуративном значењу које није препознатљиво у словенским језицима и развијају се у складу са законитостима језика примаоца, односно добијају турске наставке. Илустративан пример пружа именица *çete*, која поред основног значења има и фигуративно значење: *банда*, *разбојничка дружина*. Турска именица *çeteci* јавља се у српском језику као посуђеница *чеџеџија*.¹⁰

Мали број именица се укључио у деривациони систем турског језика, што је резултирало малим бројем изведеница. Деривација се јавља углавном код потпуно адаптираних речи, као што су *kral* „краљ“, *çar* „цар“, *çete* „чета“, *mazot* „мазот“, *vişne* „вишња“. Велико присуство именица и у овом случају сведочи о томе да је са усвајањем нових појмова ишло и усвајање нове лексике.

Већина ових словенизама не употребљава се у свакодневном говору, јер појмови које ове речи означавају нису више актуелни: *pulluk* „плуг“, *talika* „таљиге“. Термини попут ових спадају у домен културолошке лексике која се односи на земљорадњу, јело, одевање итд.

⁹ В. нпр. Eren 1999; Miklosich 1889; Özkan 1996; Sezgin 2004; Tietze 1957; Tietze 2002; Süleymanoglu-Yenisoy 1998.

¹⁰ В. Skok 1973: III (s. v. *çeta*).

Такви су примери *semaver* „самовар“, *borç* „врста јела од цвекле и купуса“, *piruhi* „бурек“, *vatka* „нараменица“, *kuluçka* „квочка“.

Стога словенизме у савременом турском језику можемо да поделимо на:

1. лексеме који су незаменљиве, јер за њих нема одговарајућих синонимских замена и

2. лексеме које се препознају као позајмљенице, које се ретко употребљавају и које су захваљујући књижевности део пасивног речника, као нпр. *zanka* „санке које вуку два коња“, *çirnik* „врста бродића“, *bocuk* „Божић“, *kolhoz* „сеоска задруга“. Уз ове лексеме би требало навести неки од стилских квалификатора којима би се указало да је реч архаична, застарела.

Анализом грађе је утврђено да у турском језику постоји врло мали број позајмљеница из словенских језика, око 100 речи укупно (основна одредница + деривационо гнездо) што представља негде око 0,0014% укупног речничког фонда. У дијалектима је овај број већи, и то у оним деловима Републике Турске у којима живе досељеници чији је матерњи језик један од словенских језика: руски који припада источнословенској групи, македонски, српскохрватски (данас: српски, хрватски, бошњачки) и бугарски који припадају јужнословенској групи. Народна лексика словенског порекла у великој мери је архаична и захтева темељнију социо-лингвистичку анализу.

ЛИТЕРАТУРА

- Čaušević, Ekrem (1996): *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eren, Hasan (1999): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Кристал, Дејвид (2003): Смрт језика, Београд.
- Miklosich, F. (1889): *Die slavischen-magyarischen und romanischen Elemente im türkischen Sprachsatze*, Wien.
- Özkan, Nevzat (1996): Yabancı dillerin Türk Dili ve kültürü üzerindeki etkileri, *Türk Dili*, Ankara: TDK yayınları, S. 537, s. 257–264.
- Sezgin, Fatih (2004): *Türkçede Batı Kaynaklı Kelimelerin Yoğunluğu*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 844.
- Skok, Petar (1971–1974): *Etimolojiski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb.
- Tietze, Andreas (1957): Slavische Lehnwörter in der türkischen Volkssprache, *Oriens X*, s. 1–47.
- Tietze, Andreas (2002): *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Cilt 1, A–E, İstanbul-Viyana: Simurg.
- TS (1998): *Türkçe Sözlük*, I–II, Ankara: TDK.

Yenisoy Suleymanoglu, Hayriye (1998): *Tarih Boyunca Slav-Türk İlişkileri (Türkçede ve Öteki Türk Lehçelerinde Slav Leksik Unsurları)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Kurumu Yayınları: 709.

Vasmer, Max (1950–1958): *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 3 vols. Heidelberg.

Summary

Marija Đindić

SLAVIC BORROWINGS IN MODERN TURKISH LANGUAGE

This paper deals with Slavic borrowings in standard Turkish language. Material for this paper was excerpted from the Dictionary of Turkish Standard Language (*TDK Türkçe Sözlük*). Excerpted data which count just about 100 words were treated within lexical-semantic groups, also with pointing to certain inconsistencies in the lexicographic treatment: some words are not marked as Slavic (e.g. *kumpir*, *som*, *pogrom*); after some lexemes wrong etymon is stated (e.g. *kopek*) and some of them are left without an etymon (e.g. *bocuk*, *gocuk*).